

De tre orgelverken i St. Marienkirche i Lübeck.

Mariakyrkan äger i sina tre orglar intressanta exempel på orgelbyggnadskonstens olika utvecklingsperioder.

1. Den stora orgeln.

Detta väldiga orgelverks vackra ljudande prospekt härstammar från 1518. Det uppfördes av Bartold Hering, vilken i stället för en redan 1399 omnämnd orgel insatte ett nytt verk, som han sedan som organist förvaldade till sin död 1556.

Det finns blott få orgelprospekt vilka som detta äga en fullständig Principal 32' och därjämte även en fullständig Principal 16'. Alla prospektpiporna äro förfärdigade av fint tenn. De ensamstående piporna till vänster och till höger nedtill bredvid prospektet utgöra C och D i Principal 16'.

På ömse sidor om prospektet finnas två läktare, vilka på Buxtehudes tid voro avsedda för sångare och instrumentalister, vid hans så bekanta "Abendmusiken".

Från 1561 till 1851 fanns framför prospektets nedersta mittparti ännu ett Rückpositiv, vars pipvägg nu är anbragt som prospekt på läktarens lilla orgelverk. Sedan den stora orgelns restaurering 1851 är prospektet stumt och står endast som ett omhölje till det nu ljudande verket, och är fullständigt oberoende av detta. Dess största pedalpipor äro placerade till vänster och till höger bakom en gallervägg av trä.

Verkets äldsta för oss kända disposition härstammar från 1500-talet, och hade följande stämmor.

Oben in der Orgel.

1. Principal
2. Grossoctava
3. Kleinoctava
4. Ruschquint
5. Scharff, Zimbel
6. Superoctava
7. Mixtur.

Im Rückpositiv.

1. Gemshörner
2. Blockpfeiff 4'
3. Principal
4. Zimbel
5. Mixtur
6. Superoctava
7. Feldpfeiffe
9. Octava
10. Borduna
11. Offenflöit 8'
12. Gedact 8'
13. Dulcian oder Fagott 8'
14. Querpfeiffe 4'
15. Offenflöit 4'
16. Octava 4'

17. Superoctav
18. Mixtur
19. Dulcian oder Fagott 16'
20. Trommeten.

Inder Brust.

1. Regal
2. Zink oder Cornett
3. Krumbhorn
4. Baarpfeiffe
5. Gedact

Im Pedal.

1. Gross Principal Unterbass
2. Doppelte Unterbass
3. Unterbass
4. Mixturbass im Stuel
5. Trommetenbass
6. Basunenbass
7. Schallmeyenbass
8. Feldpfeiffenbass im Stuel
9. Kleinoctavenbass
10. Dulcianbass
11. Cornettbass
12. Grossoctavenbass im Stuel
13. Dezehbass im Stuel
14. Quintadehnenbass im Stuel

Detta är ej Meister Bartolds ursprungliga disposition. Rückpositivet tillkom först 1561, de övriga manualerna hava möjligen haft denna gestaltning. Under tidernas lopp har verket genomgått många förändringar och före dess restaurering 1851 noterade H. Immerthal följande disposition som väl i det närmaste återgiver verket vid Buxtehudes och Bachs tid.

Hauptwerk.

1. Principal 16' in der Facade von F.
2. Octave 8'
3. Octave 4'
4. Nassat 2 $\frac{2}{3}$
5. Rauschpfeiffe 2fach
6. Scharff 4fach
7. Mixtur 7fach (war bis 1834 15fach)
15fach)
8. Quintatön 16'
9. Spizflöte 8'
10. Rohrflöte 4'
11. Trompete 16'
12. Trompete 8'
13. Zink 8'

Brustwerk (1561).

1. Principal 8'
2. Gedact 8'
3. Octave 4'
4. Rohrflöte 4'
5. Nassat 2 $\frac{2}{3}$
6. Mixtur 6fach
7. Sexquialter 2fach
8. Cimbels 3fach.

Der Schwellen (1758).

1. Flöte 8'
2. Voxhumana 8'
3. und 4. 2 Trompeten 8'

Unterwerk.

1. Bordun 16'
2. Principal 8'
3. Rohrflöte 8'
4. Viola di Gamba 8'
5. Quintatön 8'
6. Octave 4'
7. Spitzflöte 2'
8. Mixtur 4fach
9. Scharff 5fach
10. Sexquialter 2fach
11. Fagott 16'
12. Barpfeife 8'
13. Trichter Regal 8'
14. Voxhumana 8'

Das Pedal.

1. Principal 32' (ganz im Prospekt)
2. Principal 16' (fast ganz im „)
3. Subbass 16'
4. Octave 8'
5. Gedact 8'
6. Octave 4'
7. Octave 4'
8. Nachthorn 4'
9. Mixtur 6fach
10. Posaune 32'
11. Posaune 16'
12. Trompete 8'
13. Trompete 4'
14. Basson 16'
15. Cormorn 8'

57 stimmen.

Om man bortser från några få baspipor av trä, av vilka de flesta först insattes 1735, bestod hela pipverket av metall, prospektpiporna av rent tenn och de övriga av en blandning, $\frac{5}{6}$ bly och $\frac{1}{6}$ tenn.

I stället för denna orgel byggdes 1851—54 det nuvarande verket av orgelbyggarna J. F. och C. Schulze, far och son, från Thüringen.

Verket i sin helhet och i synnerhet pipornas intonation ha i alla detaljer anpassats efter kyrkorummet. Det mäktiga verket innehåller 4 man. och pedal, 81 stämmor med omkring 5100 pipor (ung. 1000 av trä resten av metall). Efter dess fullbordan i aug. 1854 blev det av en mängd betydande fackmän (däribland även A. G. Ritter) ansett som sin tids mest fullkomliga orgel. Verket har i överensstämmelse med den dåtida orgelbyggnadskonsten, sleiflådor och abstraktmekanik.

Orgelklangen blir vid crescendo från svagaste pianissimo till fortissimo alltjämt lika ädel. Till klangens skönhet bidrager det mycket måttligt

hållna lufttrycket. Det utgör för de enskilda klaviaturerna 65—80 mm. (Tredje man. 65, fortepedal 80). Klaviaturernas omfång sträcker sig i manualerna från C—f₃, i pedalen från c—d₁. Pedalen har svängd form, och dess register äro avdelade i två grupper, piano- och fortepedal. Genom ett koppel som verkar som hävstång kan man växla mellan forte och piano.

Spelbordet är ovanligt nog anbragt i en liten avskild kammare, osynlig för besökaren. I den gamla orgeln var spelbordet placerat längre ned och var synligt. Vid orgelns förhållandevis ringa djup går intet förlorat i tonstyrka och klangfärg. Den fasta stenväggen återkastar de oförminskade klangmassorna ut i det stora kyrkorummet, vilket sedan förädlar dem genom sin underbara akustik.

Disposition över det nya orgelverket.

Schulze 1851.

Hauptwerk.

1. Untersatz 32' von c an (jetzt ersetzt durch Starkton-Gambe 8')	11. Octave 4'
2. Pricipal 16'	12. Spitzflöte 4'
3. Viola major 16'	13. Violino 4'
4. Bordun 16'	14. Nassat (spitz) 2 $\frac{2}{3}$ geändert in Oct. 2'
5. Principal 8'	15. Rauschquinte 2fach
6. Viola di Gamba 8'	16. Cornett von c an 4fach
7. Gemshorn 8'	17. Mixtur 5fach
8. Hohlflöte 8'	18. Cimbäl 3fach
9. Gedact 8'	19. Tuba, einschlagend 16'
10. Quinte (gedeckt) 5 $\frac{1}{2}$	20. Trompete, aufschlagend 8'
	21. Clarino, aufschlagend 4'

Zweites Manual.

1. Principal 16' (jetzt ersetzt durch Seraphon 8', eine Doppelflöte)
2. Bordun 16'
3. Principal 8'
4. Salicional 8'
5. Portunalflöte 8'
6. Spitzflöte 4'
7. Gedact 8'
8. Octave 4'
9. Gemshorn 4'
10. Rohrflöte 4'
11. Quinte (offen) 2 $\frac{2}{3}$
Octave 2'
12. Mixtur 5fach
13. Scharff 3fach
14. Physharmonica 16' (einschlagend)
15. Trompete 8' (einschlagend)

Drittes Manual.

1. Liebl. Gedact 16'
2. Geigenprincipal 8'
3. Terpodion 8'
4. Jubalflöte (gedeckt) 8'
5. Flauto traverso 8'
6. Liebl. Gedact 8'
7. Geigenprincipal 4'
8. Zartflöte 4'
9. Flageolet (gebohrt) 4'
10. Spitzpunte 2 $\frac{2}{3}$
11. Waldflöte 2'
12. Progressio harmonica 3—6fach
13. Aeoline 3 (einschlagend)
14. Oboe 8' (aufschlagend)

Viertes Manual (Schwellwerk).

1. Tibia major (gedeckt) 16'	6. Viola d'amour 4'
2. Principal 8'	7. Octave 4'
3. Fugara 8'	8. Progressio harmonica 3—6fach
4. Flauto dolce (offen) 8'	9. Clarinetto 8' (aufschlagend)
5. Flauto amabile 8' (jetzt ersetzt durch Aeoline 8')	10. Voix celeste 8' (selbständig, mit doppelter Pfeifenreihe, 1876 von Sauer eingeführt)

Fortepedal.

1. Gross-Principal 32'
2. Basso majore 16'
3. Principalbass 16'
4. Violon 16'
5. Majorquinte (gedeckt) 10 $\frac{2}{3}$
6. Basso minore 8'
7. Violoncello 8'
8. Terz (gedeckt) 6 $\frac{2}{3}$
Quinte (gedeckt) 5 $\frac{1}{3}$
9. Octave 4'
10. Cornett 5fach
11. Contraposaune (einschlagend) 32'
12. Posaune (einschlagend) 16'
13. Trompete (aufschlagend) 8'
14. Schalmei (aufschlagend) 4'

Pianopedal.

1. Doppelflötenbass (doppellabig, gedeckt) 16'
2. Subbass 16'
3. Gedactbass 8'
4. Violoncello 8'
5. Fagotto (einschlagend) 16'

Nebenzüge.

Sperrventile zu allen Manualen und Pedal.

Koppeln: Manual 2 an 1

          "   3 " 1

Pedalkoppel (In ihrer jetzigen Gestalt (1923) von E. Kempper & Sohn, Lübeck, Eingebaut.)

I andra manualen ha Quinte 2 $\frac{2}{3}$ och Octave 2' förenats genom gemensamt registerandrag, och samma är förhållandet i fortepedalen med Terz 6 $\frac{2}{5}$ och Quinte 5 $\frac{1}{3}$.

2. Den gamla orgeln i Totentanzkapelle.

Detta ärevördiga verk, över vars tillkomst och fortsatta påbyggnad blott strödda och ofullständiga uppgifter finnas, härstammar huvudsakligast från tiden före 1547. Under årens lopp ha flera ombyggnader och förändringar företagits, men sedan 1654 nya väderlådor insatts och 1701 en grundlig justering av hela orgeln blivit gjord, kan man med all sannolikhet antaga, att verket så som det nu låter, även ljudit under Dietrich Buxtehudes (1667—1707 organist i Marienkirche) och hans store lärjunge J. S. Bachs tid. (1705) Särskilt märkligt är det 1547 uppförda Rückpositivet (el. huvudmanualen). Jämte välljudande principal- och flöjtstämmor innehåller det ytterst skarpt intonerade blandade stämmor och två rörstämmor; fagott 16' och regal 8', av vilka den sistnämnda med sin trattformiga topp erinrar om den gamla registerbenämningen "Trichter-Regal", av Trichter = tratt. I motsats till orgelns labialstämmor äro rörstämmorna blott föga användbara.

Bröstverket (el. Andra man.) byggdes 1621. Dess svällmekanism härstammar från 1760. Det nuvarande spelbordet härrör från den 1851 ombyggda stora orgeln.

Det enkla prospektet var fordom blått och rikt på förgyllda ornament, den nuvarande färgen erhöill det långt senare (ant. i början av 1800-talet.)

Tills den nya kororgeln 1900 uppfördes, användes denna orgel regelbundet vid alla mindre gudstjänster.

Liksom i de flesta gamla orgelverk hade denna orgel kort oktav. Detta ändrades 1853. Pipraderna leda nu från E kromatiskt uppåt till c. I pedalen fattas Ciss. Pipornas legering är densamma som i den stora orgeln. Det till alla delar ännu välbevarade verket är mest ägnat att återgiva äldre orgelmusik med historisk klangfärg.

Nuvarande disposition.

Hauptwerk.

1. Quintatön 16'
2. Principal 8'
3. Octav 4'
4. Spitzflöte 8'
5. Flöte 4'
6. Rauschquinte 2fach
7. Mixtur 4—5fach
8. Trompete 8'

Pedal.

1. Principal 16'
2. Quinte 10 $\frac{3}{4}$
3. Octav 8'
4. Gedact 8'
5. Octav 4'
6. Octav 2'
7. Mixtur 3fach
8. Posaune 16'
9. Schalmey 4'
10. Trompete 8'

Rückpositiv.

1. Principal 8'
2. Octav 4'
3. Quintatön 8'
4. Rohrflöte 8'
5. Rohrflöte 4'
6. Flöte 2'
7. Sesquialtera 2fach
8. Mixtur 4fach
9. Regal 8'
10. Fagott 16'

Brustwerk.

1. Gedact 8'
2. Gedact 4'
3. Cornett von b an, 3fach
4. Trompete 8'

Nebenzüge.

1. Tremulant
2. Evakuant
3. Kalkant
4. Manualkoppel
5. Schwelltritt.

3. Den lilla kororgeln på läktaren.

Prospektet till denna orgel, hörde, som vi redan sett till den 1851 ombyggda stora orgeln. Då blev, av de blott till hälften användbara registern i den stora orgeln sammanställt ett litet verk på 7 stämmor, avsett till ackompanjement åt kören, vilket blott bristfälligt fyllde sitt ändamål.

År 1900 hade genom en av Immerthals döttrars testamente möjliggjorts ombyggnad av den nuvarande orgeln, (genom firman E. Kempper & Sohn, Lübeck.)

Detta nya orgelverk tillfredsställer alla krav på ett ackompanjementsinstrument och är även tillräckligt för de mindre gudstjänsterna.

Det är placerat i jämnhöjd med den stora orgeln och är därför särskilt användbart vid växelsången.

För klaviaturerna är orgeln försedd med abstraktmekanik men för registren pneumatisk anordning. Spelbordet står vid läktarens främre bröstvärn, själva verket vetter åt altarsidan, så att sångkören kan ledas från spelbordet.

Disposition.

1. Man.

1. Liebl. Gedact. 16' (steht als Gedactbass 16' auch im Pedal) 2. Principal 8' 3. Gambe 8'	4. Konzertflöte 8' 5. Gedact 8' 6. Spitzflöte 4' 7. Octav 4' 8. Progressio harmonica 2—3fach

2. Man.

1. Flûte harmonique 8'
2. Liebl. Gedact 8'
3. Aeoline 8'
4. Fernflöte 4'

Pedal.

1. Subbass 16'
2. Gedactbass 16'
3. Octavbass 8'
4. Gedactbass 8'

Hela verket är försett med jalusisvällare och därjämte en rullsvällare, mf och tutti andrag, man- och pedalkoppel.

Gunhild Schedin.

Ännu ett ord om Stråkinstrumentens renässans.

I januarinumret av Eder ärade Tidskrift söker en insändare besvara frågan "Är stråkinstrumentens renässans förestående?" och pekar på en del förhållanden, som tyda på att så är fallet. Om jag vågar taga Tidskriftens utrymme i anspråk, ber jag i största korthet till den intressanta frågans ytterligare belysande få framhålla ett par faktorer, som i hög grad torde bidra till en förnyelse av ej blott det folkliga violinspelet utan även ett återupptagande av andra folkinstrument, som legat bortglömda, exempelvis klarinetten och flöjt. Insändaren nämner efter Vår Sång om vissa musikcirklar i Uppland. Dessa cirklar äro ett led i en betydelsefull och spirande rörelse inom I. O. G. T. Inom denna Orden ha, som bekant, studiecirklar i litteratur och allmänbildande ämnen länge existerat och varit till stort gagn för medlemmarna. Vad som torde vara mindre känt är, att Orden numera upptagit även sång och musik på sitt studieprogram. Resultatet härav är för Upplands vidkommande de ovannämnda musikcirklarna. Att verksamheten här redan visat så påtagliga resultat som bildandet av Tierp, Österby och Alunda statsunderstödda orkesterförening ger vid handen, torde bero dels på att verksamheten där påbörjats jämförelsevis tidigt och dels på att särskild instruktör anställdts, som ambulerar mellan de olika platser, där cirklar finnas, och ger instruktionskurser. Det goda resultat, som härigenom uppnåtts, har sporrat till fortsatt frammarsch på den inslagna vägen, så att nu vilken liten loge som helst, där två eller tre musikintresserade äro tillfinnandes, kostnadsfritt kan erhålla av musiker utarbetad kurs, lämpad efter vederbörandes utbildningsgrad. Än är det fråga om en blåssextett, som behöver vägledning, än är det några violinister och än några sångare, som önska råd och upplysningar om hur studierna och samspelet lämpligen böra bedrivas. En liten kurs utarbetas då för varje cirkels särskilda behov, och om så önskas anordnas även personlig undervisning genom hållandet av en instruktionskurs på platsen. Så småningom börjar ensemblen att kunna stå på egna ben, och finns det en intresserad kyrkomusiker på platsen, tar han nu om ej förr gärna och till ömsesidig båtnad hand om ledningen. Att av en dylik ringa början kan bli aktningvärda resultat, visar ovannämnda